

Верховний
Суд

ОГЛЯД
судової практики
Касаційного кримінального
суду у складі Верховного Суду
у провадженнях щодо
кримінальних правопорушень
проти довкілля

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за 2018–2024 роки

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	4
1. ЗАБРУДНЕННЯ АБО ПСУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ (СТ. 239 КК)	4
2. ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ОХОРОНИ АБО ВИКОРИСТАННЯ НАДР, НЕЗАКОННЕ ВИДОБУВАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН (СТ. 240 КК)	5
3. НЕЗАКОННА ПОРУБКА АБО НЕЗАКОННЕ ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТ ЛІСУ (СТ. 246 КК)	8
4. НЕЗАКОННЕ ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ (СТ. 249 КК)	13
5. БЕЗГОСПОДАРСЬКЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ (СТ. 254 КК)	15
РОЗДІЛ II. ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	17
I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	17
6. ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗУ (СТ. 86 КПК)	17
7. ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ (СТ. 93 КПК)	18
8. ЗБЕРІГАННЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ І ДОКУМЕНТІВ ТА ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ ПРО СПЕЦІАЛЬНУ КОНФІСКАЦІЮ (СТ. 100 КПК)	19
9. ЦИВІЛЬНИЙ ПОЗОВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ (СТ. 128 КПК)	20
II. ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ	21
10. ОГЛЯД (СТ. 237 КПК)	21
11. СЛІДЧИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ (СТ. 240 КПК)	22
12. ПІДСТАВИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ (СТ. 242 КПК)	22
III. СУДОВЕ ПРОВАДЖЕННЯ З ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ	28
13. ПРАВО НА АПЕЛЯЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ (СТ. 393 КПК)	28

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

Закон	Закон України
ЗК	Земельний кодекс України
КК	Кримінальний кодекс України
ККС ВС	Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду
КМУ	Кабінет Міністрів України
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс України
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
КУпН	Кодекс України про надра
НМДГ	неоподаткований мінімум доходів громадян
Постанова КМУ № 1209	Постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2011 № 1209 «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів водних біоресурсів»
Постанова КМУ № 665	Постанова Кабінету Міністрів України від 23.07.2008 № 665 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу»

РОЗДІЛ І. ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

1. Забруднення або псування земель (ст. 239 КК)

Органом досудового розслідування особа обвинувачувалася у тому, що не дотримуючись вимог статей 17, 33 Закону «Про відходи», з корисливих мотивів, за попередньою змовою з невстановленими слідством особами, матеріали щодо яких виділені в окремі кримінальні провадження, незаконно надала послуги з прийому відходів, які належать до III класу небезпечних і які без укладення відповідних правочинів та передбаченого законом дозволу, а також науково обґрунтованих проектних рішень, були вивезені та вивантажені на території земельної ділянки комунальної форми власності, внаслідок чого навколишньому природному середовищу, місцевій громаді спричинено матеріальну шкоду на загальну суму 3 381 211,48 грн, що становить 3837,93 НМДГ.

Місцевий суд визнав невинуватою та виправдав особу у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 239 КК, оскільки її вина не доведена належними й допустимими доказами.

Апеляційний суд скасував виправдувальний вирок і засудив особу за ч. 2 ст. 239 КК до покарання у виді позбавлення волі, від якого звільнив у зв'язку із закінченням строку давності.

Сторона захисту вказувала, що прокурор інкримінував особі створення небезпеки для довкілля (що міститься в ч. 1 ст. 239 КК) та спричинення тяжких наслідків, що є кваліфікуючою ознакою ч. 2 ст. 239 КК, але таке змішування ознак двох складів злочинів, які зазначені в різних частинах однієї статті, є неприпустимим. Також зазначала, що засуджений не може вважатися суб'єктом інкримінованого злочину, оскільки ним може бути особа, яка досягла 16 років і здійснює господарську чи іншу діяльність, пов'язану з вказаними в ч. 1 ст. 239 КК речовинами, а у вирокі суду апеляційної інстанції відсутнє розкриття об'єктивної сторони цього злочину.

За диспозицією ч. 1 ст. 239 КК кримінально караними визначено два окремих діяння, а саме забруднення або псування земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля. При цьому положеннями частини другої цієї статті Кодексу передбачається відповідальність за ті самі діяння, що спричинили загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки.

Таким чином, наслідками, передбаченими положеннями ч. 2 ст. 239 КК, які можуть бути інкриміновані особі, мають бути наслідки, які перебувають у причинному зв'язку з діяннями, відповідальність за вчинення яких передбачена диспозицією частини першої цієї статті Кодексу, тобто з забрудненням або псуванням земель.

За змістом диспозиції частини другої вказаної статті КК в ній власне й передбачено відповідальність за діяння, які вказані в частині першій цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки.

Суб'єктом цього правопорушення може бути фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, й займається господарською або іншою діяльністю.

Як встановлено в процесі апеляційного розгляду, особа фактично займалася діяльністю по утилізації відходів, хоча офіційно припинила таку діяльність, а тому вона може нести відповідальність за вказаним законом.

Об'єктивна ж сторона цього злочину передбачає порушення спеціальних правил стосовно раціонального і науково обґрунтованого використання земель, що виражається в забрудненні або псуванні земель речовинами, відходами або іншими матеріалами, шкідливими для життя і здоров'я людей або довкілля. Злочин може бути вчинений як способом активної дії, так і бездіяльності.

За змістом касаційних доводів, на думку захисника, тяжкі наслідки мають полягати у заподіянні шкоди тільки довкіллю та людині, що характеризується підвищеною небезпекою для всього живого. Однак, тяжкі наслідки також можуть виявлятися і у вартісному вираженні шкоди, заподіяної довкіллю.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 14.08.2024 у справі № 688/580/22 (провадження № 51-2222км24) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121104534>.

2. Порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин (ст. 240 КК)

Вироком місцевого суду власника земельної ділянки, наданої для ведення особистого селянського господарства, визнано винуватим та засуджено за ч. 2 ст. 240, ст. 254 КК, зокрема, за те, що він, не маючи дозволу на користування земельною ділянкою для цілей, пов'язаних з використанням надр і належним чином оформленого спеціального дозволу (ліцензії) на видобуток корисних копалин, без гірничого відводу та плану розробки родовища корисних копалин, за допомогою спеціальної техніки здійснив самовільний видобуток глибиною понад 2 метри від поверхні землі надр, а саме пухкого некарбонатного середньозернистого піску, який в подальшому реалізовував іншим громадянам. Це створило небезпеку для довкілля, яка виразилася у порушенні рівноваги рельєфу із загрозою розвитку ерозійних процесів при відсутності рекультивації і створенні рівноважних форм (захисних елементів), порушенні захисного шару над ґрунтовим водоносним горизонтом і створенні загрози формування ділянки забруднення підземних вод, порушенні умов поверхневого стоку внаслідок створення техногенної поверхневої водоїми

та породних відвалів, у результаті чого настали небезпечні наслідки для довкілля, що потребує проведення рекультивації досліджуваної ділянки.

Апеляційний суд погодився з правильністю вироку в цій частині.

Сторона захисту зазначила про відсутність у діях власника земельної ділянки складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 240 КК, оскільки вказаною частиною статті закону України про кримінальну відповідальність не передбачено кримінальну відповідальність за незаконне видобування корисних копалин місцевого значення.

Частиною 2 ст. 240 КК встановлено кримінальну відповідальність за порушення встановлених правил використання надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, а також незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення. Тобто означене кримінальне правопорушення може бути вчинено у двох формах: 1) порушення встановлених правил використання надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля або 2) незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення. Як наслідок, кримінальна відповідальність за ч. 2 ст. 240 КК настає у разі вчинення діяння хоча б у одній із цих форм.

Порушення встановлених правил використання надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, може тягнути кримінальну відповідальність і у разі такого використання надр, що полягало у добуванні корисних копалин місцевого значення.

Поняттям «надра» охоплюються будь-які корисні копалини, тобто корисні копалини загальнодержавного та місцевого значення. Так, відповідно до ст. 1 КУпН, надра - це частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння.

Правила використання надр в Україні передбачено такими нормативно-правовими актами як, зокрема, ЗК, КУпН та постанова КМУ №615 від 30.05.2011 «Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами».

З аналізу ч. 2 ст. 18, ч. 1 ст. 19 КУпН, пунктів 4, 10 вказаної постанови КМУ випливає, що кримінально-карним може визнаватися діяння, зокрема, у вигляді користування надрами без відповідних дозволів на це та за умови створення такими діями небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля.

Для встановлення у діях особи складу цього кримінального правопорушення необхідно констатувати наявність суспільно небезпечного діяння порушення встановлених правил використання надр та створення у результаті цього небезпеки для життя, здоров'я чи довкілля.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 16.03.2021 у справі № 742/1669/17 (провадження № 51-197км21) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95682115>.

Захисник стверджував, що його підзахисний шляхом забору з котловану за допомогою екскаватора та завантаження на вантажний самоскид видобував пісковик слюдистий, який відноситься до корисних копалин місцевого значення, а тому в діях відсутній склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 240 КК.

Відповідно до Національного класифікатора України ДК 008:2007 «Класифікатор корисних копалин», окремо виділяють пісковик, пісковик кварцевий, пісок.

Згідно з постановою КМУ № 827 пісковик є багатоцільовою копалиною загальнодержавного значення, що використовується у декількох напрямках, зокрема як «сировина вогнетривка», «сировина для облицювальних матеріалів (декоративне каміння)», «сировина для будівельного каменю». Пісковик кварцитовидний є видом пісковика, що використовується як «сировина для виробництва кристалічного кремнію».

Пісковик не входить до переліку корисних копалин місцевого значення, затвердженого вказаною постановою КМУ.

Згідно з Додатком 13 «Кодифікатор корисних копалин» наказу Міністерства фінансів України «Про затвердження форми податкової декларації з рентної плати», пісковик та пісковик кварцитовидний є корисними копалинами загальнодержавного значення.

Диспозицією ч. 2 ст. 240 КК встановлено кримінальну відповідальність за незаконне видобування корисних копалин, та за змістом цього закону кримінальне правопорушення є закінченим з моменту видобування корисних копалин.

Незаконне видобування корисних копалин - це здійснення їх видобування без відповідного дозволу, а тому склад злочину вважається закінченим з початку незаконного видобування корисних копалин незалежно від добутих корисних копалин чи їх кількості.

Під незаконним видобуванням корисних копалин загальнодержавного значення слід розуміти порушення встановленого законом порядку і правил вилучення корисних копалин із їх родовищ (покладів), а саме: їх видобування без спеціального дозволу на користування надрами, а також за відсутності спеціального акту, що засвідчує гірничий відвід, та без затвердженого проекту планів гірничих робіт, геологічного вивчення та охорони надр та затвердженого у встановленому законом порядку проекту відведення земель; експлуатацію родовищ корисних копалин

з порушенням екологічних вимог проектів та планів розробки, без проходження обов'язкової екологічної експертизи; самовільне розширення меж територій родовищ; здійснення під виглядом дослідно-промислової розробки родовищ корисних копалин промислового видобування корисних копалин тощо. Видобування корисних копалин передбачає дії, які полягають у вилученні з родовищ корисних копалин будь-яким способом.

Таким чином, за встановлених судами попередніх інстанцій фактичних обставин кримінального провадження, дії обвинуваченого правильно кваліфіковані за ч. 2 ст. 240 КК.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 18.01.2023 у справі № 723/5055/21 (провадження № 51-1826км22) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108582830>.

Особа засуджена за те, що діючи за попередньою змовою з невстановленими досудовим розслідуванням особами, матеріали відносно яких виділені в окреме провадження, будучи суб'єктом підприємницької діяльності, без отримання спеціального дозволу на користування надрами, без акту, що засвідчує гірничий відвід, не маючи спеціального дозволу (ліцензії), шляхом гідророзмиву ґрунту за допомогою мотопомпи кустарного виробництва, незаконно здійснював видобування бурштину-сирцю в лісовому масиві, добувши бурштин-сирець загальною вагою 8,54 г.

Сторона захисту зазначала, що судом не встановлено всі необхідні елементи складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 240 КК.

Оскільки незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення є закінченим з моменту початку видобування, а фактичні дані, які містяться у протоколах та показаннях свідків, переконливо свідчать про те, що дії особи були спрямовані на видобування таких корисних копалин, а саме бурштину-сирцю, то висновок суду про доведеність винуватості засудженого у вчиненні інкримінованого злочину є обґрунтованим.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 26.09.2018 у справі № 572/1493/15-к (провадження № 51-2246км18) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76930410>.

3. Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу (ст. 246 КК)

Особа на території регіонального ландшафтного парку, який відноситься до природно-заповідного фонду України, не маючи спеціального дозволу і лісорубного квитка, здійснила незаконну порубку живих 25 дерев породи «Дуб» до припинення їх росту, чим заподіяла матеріальну шкоду на загальну суму 73 482,64 грн.

Цю особу визнано винуватою і засуджено за ч. 4 ст. 246 КК, однак сторона захисту не погодилася з такою кваліфікацією дій та вважала, що вони підлягають пере кваліфікації на ч. 1 ст. 246 КК.

У ч. 1 ст. 246 КК встановлено відповідальність за незаконну порубку дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, перевезення, зберігання, збут незаконно зрубаних дерев або чагарників, що заподіяли істотну шкоду.

У ч. 4 ст. 246 КК встановлено відповідальність за дії, передбачені частинами першою, другою чи третьою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки.

Відповідно до примітки до ст. 246 КК істотною шкодою вважається така шкода, яка у 20 і більше разів перевищує НМДГ, або інша істотна шкода, завдана навколишньому природному середовищу в частині забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів. Тяжкими наслідками вважаються такі наслідки, які у 60 і більше разів перевищують НМДГ.

Як вбачається із розрахунку шкоди, заподіяної лісу незаконним вирубуванням та пошкодженням дерев і чагарників до ступеня припинення росту у результаті порубки 25 дерев породи «Дуб» заподіяно шкоду на загальну суму 73 482,70 грн, що у більш ніж 60 разів перевищує НМДГ, а тому дії обвинуваченого правильно кваліфіковано за ч. 4 ст. 246 КК.

Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 24.10.2023 у справі № 192/494/20 (провадження № 51-2406км23) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114423773>.

Дві особи на території природно-заповідного фонду без відповідного дозволу здійснили вирубку двох сироростучих дерев породи «Дуб» діаметром на пні 0,70 та 0,72 метри, заподіявши матеріальну шкоду територіальній громаді.

Місцевий суд виправдав цих осіб за обвинуваченням у вчиненні злочину, передбаченого ст. 246 КК, у зв'язку з недоведеністю їх участі у його вчиненні. Апеляційний суд скасував вирок місцевого суду та ухвалив свій, яким засудив вказаних осіб за ст. 246 КК.

Сторона захисту вказувала на безпідставність посилання у вирокі на необов'язковість настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді істотної шкоди для кваліфікації діяння, передбаченого ст. 246 КК, та зазначала, що з 01.01.2019 істотною вважається шкода на суму понад 1 921 000 грн, однак у цьому кримінальному провадженні експертизу для встановлення її розміру не проведено та не зазначено редакції статті кримінального закону з вказівкою на її частину, чинної на момент винесення вироку.

Відповідно до встановлених фактичних обставин кримінального провадження суд правильно кваліфікував вчинене діяння за ст. 246 КК (у редакції Закону від 18.02.2016) як незаконну порубку дерев на територіях природно-заповідного фонду.

Згідно зі змістом ст. 246 КК (в редакції Закону від 18.02.2016) та ч. 3 цієї ж статті в редакції на час постановлення обвинувального вироку

апеляційним судом з об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 246 КК, може бути вчинений у двох формах: 1) незаконна порубка дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, перевезення, зберігання, збуту незаконно зрубаних дерев або чагарників, що заподіяло істотну шкоду (ч. 1 ст. 246 у чинній редакції); 2) вчинення зазначених дій у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах (істотна шкода не є обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 246 КК; за законодавчою конструкцією він є формальним).

Для настання кримінальної відповідальності за злочин, у вчиненні якого визнані особи винуватими, заподіяння істотної шкоди не має значення, а головним є місце вчинення злочину, а саме територія природно-заповідного фонду.

Оскільки нова редакція ст. 246 КК посилює кримінальну відповідальність за вчинення передбачених у ній злочинів, а тому не має зворотної дії у часі, то апеляційним судом правильно застосовано положення ст. 246 КК (у редакції Закону від 18.02.2016), як убачається з вступної частини вироку.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 01.10.2019 у справі № 555/551/17 (провадження № 51-2579км19) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84788491>.

Органом досудового розслідування особу обвинувачено у вчиненні злочину, передбаченого ст. 246 КК у редакції, чинній на час скоєння діяння, а саме у тому, що вона без належного дозволу здійснила незаконну порубку трьох сироростучих дерев породи «Бук» на території національного природного парку, чим порушила вимоги Закону № 2456-XII від 16.06.1992 «Про природно-заповідний фонд України» та спричинила збитки на загальну суму 13 271 грн.

Місцевий суд, з яким погодився апеляційний суд, закрит кримінальне провадження щодо особи у зв'язку з тим, що набрав чинності Закон № 2531-VIII від 06.09.2018 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів», яким скасовано кримінальну відповідальність за вчинене діяння. Суди першої та апеляційної інстанцій виходили з того, що Законом № 2531-VIII встановлено мінімальний розмір істотної шкоди, завдання якої передбачає кримінальну відповідальність за ст. 246 КК. Оскільки розмір завданої особою шкоди є меншим за цей мінімальний розмір, тому в діях особи відсутній склад злочину, передбачений ч. 1 ст. 246 КК у попередній редакції.

Сторона обвинувачення вказувала, що викладений місцевим судом висновок про те, що обов'язковою ознакою злочину, передбаченого ч. 3 ст. 246 КК, є істотна шкода в розумінні примітки до вказаної статті, не ґрунтується на точному змісті закону України про кримінальну відповідальність.

Частини 1 та 3 статті 246 КК в редакції Закону № 2531-VIII передбачають склади злочину з різними ознаками. Для кваліфікації злочину за частиною 1 цієї статті обов'язковим є завдання незаконною порубкою істотної шкоди. У той час як у ч. 3 цієї статті йдеться про незаконну порубку у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах.

Таким чином, склад злочину, передбачений ч. 3 ст. 246 КК, не включає істотну шкоду як свою обов'язкову ознаку, і «дії, передбачені частиною першою цієї статті» в тексті її частини 3, відсилають лише до дій, визначених у частині 1, а не до наслідків цих дій у вигляді істотної шкоди.

Відповідно для кримінальної відповідальності за злочин, у вчиненні якого обвинувачувалася особа, заподіяння істотної шкоди не має значення, а ознакою цього злочину є вчинення відповідних дій на території природно-заповідного фонду.

Таким чином, декриміналізація через встановлення Законом № 2531-VIII мінімального розміру завданої істотної шкоди стосується лише тієї частини ст. 246 КК в редакції, що діяла на момент події, яка передбачала «незаконну порубку дерев і чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, що заподіяло істотну шкоду», однак не стосується тієї частини цього положення, що передбачала «вчинення таких дій у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах», оскільки ст. 246 КК в новій редакції передбачає ті ж самі діяння у частині 3.

Оскільки декриміналізація не застосовна до діяння, у якому звинувачувалася особа, а нова редакція ст. 246 КК посилює кримінальну відповідальність за вчинення передбачених у ній злочинів і не має зворотної дії у часі, тому для кваліфікації необхідно застосовувати положення ст. 246 КК у редакції, що діяла на момент вчинення діяння.

Апеляційний суд допустив неправильне тлумачення ст. 246 КК в редакції Закону № 2531-VIII та дійшов помилкового висновку, що вказаним законом скасовано кримінальну відповідальність за діяння, яке інкримінувалось особі.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 23.11.2021 у справі № 442/3269/17 (провадження № 51-1469км21) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101712272>.

Особа засуджена за те, що вона діючи умисно, не маючи необхідних дозволів для вирубки дерев у лісах та лісосмугах, найняла бригаду у складі чотирьох чоловік (яких попередньо переконала у законності порубки дерев) та чітко вказала їм на спилування конкретних 3 дерев на ділянці лісового насадження, належній виробничому підрозділу акціонерного товариства, що і було зроблено.

Внаслідок незаконної порубки дерев спричинено майнову шкоду на суму 30 328,67 грн.

Цю особу визнано винуватою і засуджено за ч. 1 ст. 246 КК, однак сторона захисту стверджувала про відсутність у діянні особи складу цього кримінального правопорушення, зазначаючи, що особа просила спиляти лише гілки, тоді як найняті працівники самовільно, всупереч домовленості, спиляли дерева повністю. Вважає, що був відсутній прямий умисел на незаконну порубку дерев.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення за ст. 246 КК характеризується прямим умислом. Це означає, що особа, яка скоює кримінальне правопорушення, усвідомлює незаконний характер вчинюваної нею порубки, відповідний статус об'єкта, де та відбувається, і бажає її вчинити.

Безпідставними є доводи сторони захисту про відсутність у засудженого прямого умислу на незаконну порубку дерев у захисних лісових насадженнях, що заподіяло істотну шкоду, а отже і складу інкримінованого кримінального правопорушення в діянні засудженого, який не маючи необхідних дозволів для вирубки дерев у лісах та лісосмугах, найняв бригаду для спилування дерев на території виробничого підрозділу Укрзалізниці та надав дозвіл бригаді з чотирьох осіб за допомогою бензопили спиляти дерева, чітко вказавши, які саме потрібно спиляти.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 07.08.2024 у справі № 629/6463/19 (провадження № 51-1059км24) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120948730>.

Апеляційний суд засудив чотирьох осіб за ч. 2 ст. 28 - ст. 246 КК за те, що вони в захисній лісосмузі здійснили незаконну порубку 401 дерева чим заподіяли державі істотну шкоду в сумі 1 491 652, 31 грн..

Захисник, крім іншого, вказував, що цей суд не встановив кому саме було завдано шкоду внаслідок злочину та не доведено наявності істотної шкоди у справі.

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 246 КК відноситься до категорії злочинів проти довкілля. З об'єктивної сторони цей злочин полягає у незаконній порубці дерев і чагарників. При цьому кваліфікація таких дій за ст. 246 КК залежить від категорії захищеності лісу, а також інших об'єктів, де здійснюється порубка. Незаконна порубка у лісах, захисних та інших лісових насадженнях утворює склад цього злочину лише тоді, коли це заподіяло істотної шкоди.

З огляду на кількість зрубаних дерев (401 дерево) та їхню вартість, визначену на підставі постанови КМУ № 665, яка на час вчинення злочину становила 1 491 652, 31 грн, апеляційний суд дійшов правильного висновку про те, що завдана діями чотирьох осіб шкода є істотною.

При цьому доводи касаційної скарги захисника про те, що розрахунок не відповідає розміру такс для обчислення розміру шкоди заподіяної лісу,

затверджених вказаною Постановою та які діяли на момент скоєння злочину, не є прийнятними, оскільки цей розрахунок проведений із врахуванням відповідної індексації згідно з п. 2 Постанови.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 18.01.2024 у справі № 710/168/17 (провадження № 51-2622км23) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116705014>.

4. Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК)

Органом досудового розслідування особа обвинувачувалася у тому, що вона за допомогою заборонених знарядь лову виловила 6 товстолобиків, чим заподіяла рибному господарству України істотної шкоди на суму 1 530 грн.

Місцевий суд розглянув кримінальне провадження у спрощеному порядку та визнав особу винуватою у незаконному занятті рибним промислом, що заподіяло істотну шкоду, та засудив за ч. 1 ст. 249 КК. Апеляційний суд обвинувальний вирок скасував та закрит кримінальне провадження на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК, враховуючи те, що в обвинувальному акті не наведено жодного обґрунтування заподіяння істотної шкоди. Разом з цим апеляційний суд послався на наявний в матеріалах провадження лист Управління державного агентства рибного господарства про те, що завдана шкода не є істотною, а експертиза для визначення розміру шкоди, заподіяної довкіллю, у цьому провадженні не проводилась, що не узгоджується з вимогами п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК.

Прокурор не погодився з рішенням апеляційного суду.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 249 КК, характеризується сукупністю трьох ознак: 1) діяння – незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом; 2) наслідки у вигляді істотної шкоди; 3) причинний зв'язок між діянням і наслідками.

Стороною обвинувачення особа звинувачувалася у тому, що вона незаконно виловила 6 товстолобиків, чим заподіяла державі істотної шкоди у виді збитків на суму 1 530 грн.

Навіть визнання своєї винуватості особою у вчиненні кримінального правопорушення та розгляд справи у спрощеному порядку не позбавляють суд обов'язку, перебуваючи у нарадчій кімнаті при вирішенні питань, зазначених у ст. 368 КПК, уважно вивчити надані прокурором у порядку ст. 317 КПК матеріали провадження та зібрані в них докази і, за наявності обґрунтованих сумнівів у винуватості особи у вчиненні інкримінованого кримінального правопорушення, вийти з нарадчої кімнати та поновити судовий розгляд, або призначити розгляд обвинувального акта у судовому засіданні (у справах про кримінальні проступки), щоб, дослідивши зібрані

у провадженні докази, переконатися в обґрунтованості або необґрунтованості пред'явленого обвинувачення.

Лише при такій ретельній перевірці матеріалів провадження може бути забезпечено виконання судом завдань кримінального провадження, закріплених у ст. 2 КПК, задля того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Встановивши відсутність у діях особи складу кримінального проступку та незаконність вироку місцевого суду, апеляційний суд обґрунтовано скасував цей вирок і закрит кримінальне провадження на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 02.12.2021 у справі № 318/352/20 (провадження № 51-2221км21) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102298135>.

Особу засуджено за ч. 2 ст. 28–ч. 1 ст. 249 КК, оскільки вона за попередньою змовою групою осіб із особою, матеріали щодо якої виділено в окреме провадження, не маючи належного дозволу, використавши заборонене знаряддя лову незаконно виловила рибу, чим заподіяла істотну шкоду.

Захисник посилався на те, що дії особи щодо незаконного вилову риби не мали систематичного характеру, а тому не містять ознак зайняття рибним промислом.

Під поняттям промислу розуміються випадки вилову риби і рибних тварин із використанням промислових засобів (сіток, неводів тощо). Промислом охоплюються як одиничний акт добування, так і дії, що складаються з ряду вольових актів.

Незаконність зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом має місце при здійсненні його без належного дозволу, у заборонений час, у недозволених місцях, а також забороненими способами і знаряддями лову.

Суд апеляційної інстанції встановив, що особа без належного дозволу та з використанням забороненого знаряддя лову вчинила один епізод вилову декількох видів риби, зокрема, і вирезуба причорноморського, занесеного до Червоної книги України за природоохоронним статусом «зникаючий» і вилов якого заборонений, що є незаконним і призвело до істотної шкоди довкіллю. Тому суд дійшов правильного висновку, що такі дії особи є незаконним зайняттям рибним добувним промислом, відповідальність за що передбачена ст. 249 КК.

Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 31.08.2023 у справі № 722/1468/21 (провадження № 51-2470км22) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113236384>.

Особу засуджено за те, що вона за попередньою змовою з іншою особою, використовуючи рибальський човен, встановила у воді заборонені знаряддя лову, виловивши 714 одиниць риби різних видів, чим заподіяла істотну шкоду державі на загальну суму 96 645 грн.

Захисник зазначав про відсутність істотної шкоди, завданої інкримінованим особі кримінальним правопорушенням, а отже наявністю в діях підзахисного лише адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 85 КУпАП.

За усталеною практикою відповідальність за злочин, передбачений ст. 249 КК, настає лише за умови, що діями винної особи заподіяно істотну шкоду. На те, що шкода є істотною, можуть вказувати, зокрема, такі дані: знищення нерестовищ риби; вилов риби в період нересту, нечисленних її видів або таких, у відтворенні яких є труднощі; добування великої кількості риби, водних тварин чи рослин або риби чи тварин, вилов яких заборонено.

Апеляційний суд врахував велику кількість добутих незаконними діями осіб водних живих біоресурсів - 714 одиниць та належно встановив, що шкода, заподіяна державі на загальну суму 96 645 грн, є істотною. Суд дійшов обґрунтованого висновку про наявність у діях особи складу саме кримінального правопорушення, відповідальність за яке передбачена ч. 1 ст. 249 КК.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 12.02.2020 у справі № 208/2539/18 (провадження № 51-3494км19) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87672507>.

5. Безгосподарське використання земель (ст. 254 КК)

Вироком місцевого суду власника земельної ділянки, наданої для ведення особистого селянського господарства, визнано винуватим та засуджено за ч. 2 ст. 240, ст. 254 КК, зокрема, за те, що він за допомогою спеціальної техніки зняв верхній шар ґрунтового покриву на частині земельної ділянки площею 0,835 га та створив кар'єр для видобутку піщаної суміші, що призвело до зміни рельєфу місцевості, утворення штучних водойм та до виведення цих земель із сільськогосподарського обороту.

Апеляційний суд погодився з правильністю вироку в частині доведеності вини та правильності кваліфікації дій.

Сторона захисту вказувала, що стороною обвинувачення не доведено умисел в діях власника земельної ділянки у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 254 КК. Також зазначала про неправильну правову оцінку дій засудженого, оскільки ним вчинено адміністративне правопорушення, передбачене ст. 53 КУпАП, а не кримінальне.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 254 КК (в редакції зі змінами, внесеними Законом №270-VI від 15.04.2008), характеризується наявністю трьох ознак: 1) діяння безгосподарське використання земель; 2) наслідки тривале зниження

або втрата їхньої родючості, виведення земель із сільськогосподарського обороту, змивання гумусного шару, порушення структури ґрунту;
3) причиновий зв'язок між діянням і наслідками.

Суть безгосподарського використання земель полягає в тому, що винна особа не виконує або неналежним чином виконує покладений на неї правовий обов'язок захищати землі від шкідливого впливу, що становить собою порушення нормативно-правових актів у сфері охорони земель.

Норма ст. 254 КК за своїм характером є бланкетною, тому визначення обов'язків землевласників та землекористувачів передбачено нормативно-правовими актами у сфері земельних правовідносин.

Передусім ст. 91 ЗК встановлено, що власники земельних ділянок зобов'язані, зокрема, забезпечувати використання їх за цільовим призначенням. Серед інших обов'язків землевласників, визначених цією статтею, є обов'язок щодо підвищення родючості ґрунтів та зберігання інших корисних властивостей землі.

Під виведенням земель із сільськогосподарського обороту як наслідку безгосподарського використання земель слід розуміти припинення їхнього використання за цільовим призначенням на певний час або назавжди (неможливість вирощувати сільськогосподарські культури, випасати худобу тощо). Такий наслідок може бути викликаний, зокрема, втратою ґрунтами родючості внаслідок певних дій як з боку власника земельної ділянки, так і з боку її користувача.

Відповідно до ч. 2 ст. 168 ЗК власники земельних ділянок та землекористувачі не мають права здійснювати зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок без спеціального дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері здійснення державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі.

На відміну від адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 53 КУпАП «Порушення правил використання земель», законодавець передбачив кримінальну відповідальність і сформував матеріальний склад кримінального правопорушення ст. 254 КК, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони якого є визначений у відповідній статті КК наслідок.

Вчинені засудженим дії містять у собі склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 254 КК, оскільки потягнули за собою негативні наслідки у виді виведення земельної ділянки із сільськогосподарського обороту, а тому є кримінально-караними.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 16.03.2021 у справі № 742/1669/17 (провадження № 51-197км21) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95682115>.

РОЗДІЛ II. ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

6. Допустимість доказу (ст. 86 КПК)

Особу визнано невинуватою у пред'явленому обвинуваченні за ч. 2 ст. 240 КК та виправдано на підставі п. 3 ч. 1 ст. 373 КПК у зв'язку з відсутністю у її діях складу кримінального правопорушення.

Під час судового розгляду місцевий суд установив, що протокол огляду місця події та всі висновки експертів у кримінальному провадженні, на які посилалася сторона обвинувачення в доведеність винуватості особи у вчиненні вказаного кримінального правопорушення є недопустимими доказами. Такого висновку місцевий суд дійшов через те, що огляд місця події був проведений через 3 роки і 5 місяців після початку робіт та через 5 місяців після їх завершення, без визначення конкретного місця на місцевості з прив'язкою до певних орієнтирів, під час якого слідчим з 2 ділянок було відібрано по 2 зразки піщано-гравійної суміші. Разом з цим суди першої та апеляційної інстанцій звернули увагу на те, що зразки піщано-гравійної суміші були відібрані не з видобутих особою (згідно з обвинуваченням) 8845 метрів кубічних цієї суміші, а з ділянки берега річки.

У той же час прокурор у касаційній скарзі вказував, що в судах обох інстанцій не заперечувалося, що особа виконувала роботи саме на ділянці, яка зазначена в протоколі огляду, як і не заперечувалося, що саме з цієї ділянки було відібрано 24 взірці піщано-гравійної суміші.

Обґрунтованими слід визнати висновки судів першої та апеляційної інстанцій в оскаржуваних судових рішеннях про недопустимість висновків експертів у кримінальному провадженні, в яких експертами було надано оцінку зразкам наданого на дослідження ґрунту, оскільки встановити місце відібрання цих зразків неможливо.

З урахуванням досліджених доказів суд першої інстанцій дійшов безспірного висновку про те, що робочий проєкт розчистки русла річки, акти приймання виконаних будівельних робіт, а також договір про надання послуг свідчать лише про наявність договірних відносин між управлінням водного господарства та особою, яка обвинувачувалася у незаконному видобуванні корисних копалин загальнодержавного значення, і жодним чином не доводять, що при виконанні робіт остання незаконно видобула піщано-гравійну суміш, а отже й не доводять її винуватість у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 240 КК.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 18.04.2024 у справі № 299/937/22 (провадження № 51-4466км23) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118868326>.

7. Збирання доказів (ст. 93 КПК)

Начальник відділу рибоохоронного патруля у зв'язку із виявленням факту заподіяння істотної шкоди внаслідок незаконного заняття особою рибним добувним промислом, з урахуванням вартості, екологічної цінності, кількості здобутої риби та розміру шкоди довкіллю, на наступний день після внесення відомостей про правопорушення до ЄРДР направив матеріали адміністративної справи до відділу поліції для прийняття відповідного рішення. На думку сторони захисту, орган, уповноважений розглядати справи про адміністративні правопорушення, встановивши наявність у діянні особи ознак кримінального правопорушення, передав матеріали справи про адміністративне правопорушення з порушенням процедури, встановленої КУпАП.

Місцевий суд, з яким погодився апеляційний суд, розглянув кримінальне провадження та засудив особу за ч. 1 ст. 249 КК

Сторона захисту зазначала, що оскільки матеріали справи про адміністративне правопорушення, які покладено в основу обвинувального вироку, були отримані в порушення вимог ст. 93 КПК без відповідної ухвали слідчого судді, то вони разом з усіма іншими похідними доказами – є недопустимими.

Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК.

Зазначеними нормами КПК не забороняється самостійно надавати органу досудового розслідування, суду документ, що містить доказову інформацію та не зобов'язує сторони отримувати у слідчого судді ухвалу про тимчасовий доступ до відповідних документів.

З огляду на те, що начальником відділу рибоохоронного патруля було надіслано матеріали справи про адміністративне правопорушення засобами кореспонденції без пред'явлення відповідної вимоги слідчого, обов'язковість постановлення ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей та документів процесуальним законом не вимагалася.

Суди вмотивовано відкинули твердження захисту про те, що вищевказана посадова особа, дійшовши висновку про наявність у діях особи ознак кримінального правопорушення, передала наявні матеріали органу досудового розслідування без дотримання процедури, визначеної ст. 253 КУпАП. Так, із диспозиції згаданої норми закону вбачається, що якщо при розгляді справи про адміністративне правопорушення орган (посадова особа) прийде до висновку, що в діянні є ознаки кримінального

правопорушення, він передає матеріали прокурору або органу досудового розслідування, що і було зроблено.

Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 02.09.2021 у справі № 653/1252/18 (провадження № 51-1795км21) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99459494>.

8. Зберігання речових доказів і документів та вирішення питання про спеціальну конфіскацію (ст. 100 КПК)

У ході розгляду провадження за обвинуваченням особи за ч. 2 ст. 240 КК місцевим судом було встановлено, що обвинувачений, мав у власності бульдозер та станки для нарізки вапняку і орендував екскаватор, які, крім іншого, органом досудового розслідування визнані речовими доказами у провадженні. Місцевий суд засудив особу за ч. 2 ст. 240 КК, а вказані речові докази, а також 650 м електричного кабелю, 217 одиниць каменю-вапняку, конфіскував в дохід держави.

Апеляційний суд ухвалою змінив вирок у частині вирішення питання щодо речових доказів і бульдозер, екскаватор та два станки для нарізки вапняку повернув їхнім власникам. Як встановив суд апеляційної інстанції, згідно з обвинувальним актом власником екскаватора є ТОВ, що підтверджується договором та свідоцтвом про реєстрацію машини. Водночас в обвинувальному акті вказано, що обвинувачений використовував екскаватор на правах оренди. Будь-які відомості стосовно того, що власник (орендодавець) знав або міг знати про незаконне використання екскаватора в матеріалах провадження відсутні. Також доводи фізичної особи про те, що вона є власником бульдозера та двох станків для нарізки вапняку підтверджуються договорами оренди та актами прийому-передачі, які були укладені між цією особою та обвинуваченим.

Сторона обвинувачення стверджувала, що суд апеляційної інстанції всупереч вимогам п. 1 ч. 9 ст. 100 КПК повернув речові докази, які є знаряддям злочину, а саме: бульдозер та дві каменерізні машини фізичній особі, яка не є законним володільцем цього майна, безпідставно змінивши в цій частині вирок суду першої інстанції щодо конфіскації речових доказів у дохід держави.

Згідно з ч. 9 ст. 100 КПК під час ухвалення судового рішення суд повинен вирішити питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів. Відповідно до пунктів 1, 2 вказаної норми конфіскуються гроші, цінності та інше майно, які були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення або призначалися чи використовувалися для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення, крім випадків, коли власник чи законний володільць не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

Суд апеляційної інстанції за наявності встановлених місцевим судом фактичних обставин не надав належної оцінки доводам апеляційної скарги фізичної особи з урахуванням показань самого обвинуваченого в суді першої інстанції, а також тих обставин, що акти прийому-передачі ніким не затверджені, фізичною особою не надано документів на підтвердження права власності на це майно, та не з'ясував, чи дійсно фізична особа не була обізнана про незаконне використання обвинуваченим вказаного бульдозера та каменерізних машин, що є обов'язковою умовою при поверненні речових доказів законному володільцю.

Таким чином, апеляційний суд порушив вимоги п. 1 ч. 9 ст. 100 КПК і дійшов передчасного висновку про необхідність повернення речових доказів у провадженні власнику - фізичній особі.

Постанова колегії суддів ККС ВС від 25.10.2018 у справі № 511/2745/16-к (провадження № 51-197км17) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77473947>.

9. Цивільний позов у кримінальному провадженні (ст. 128 КПК)

Двоє осіб, використовуючи заборонені для любительського рибальства знаряддя лову, здійснили незаконний вилов риби та завдали водним біоресурсам України шкоду, яка є істотною. Прокурор звернувся до сільської ради з листом про не реалізацію сільською радою повноважень щодо відшкодування шкоди. У подальшому сільська рада висловила прокуратурі прохання представляти її інтереси в суді, а саме звернутися до суду з позовом про відшкодування шкоди, завданої злочинцем, що і було зроблено.

Місцевий суд, ухвалюючи обвинувальний вирок, задовольнив позов окружної прокуратури, поданий в інтересах сільської ради, про стягнення солідарно з обвинувачених матеріальної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. З цим рішенням погодився суд апеляційної інстанції.

Захисник стверджував, що прокурор окружної прокуратури не мав відповідних повноважень на підписання цивільного позову, а тому суд безпідставно розглянув і задовольнив цей позов.

Відповідно до вимог ч. 3 ст. 128 КПК цивільний позов в інтересах держави може бути поданий прокурором у випадках, встановлених законом. Прокурор, який пред'являє цивільний позов у кримінальному провадженні, повинен обґрунтувати наявність підстав для здійснення представництва інтересів громадянина або держави в суді, передбачених Законом України «Про прокуратуру».

Згідно з приписами ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних

повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу.

За таких обставин, прокурор діяв у межах наданих йому повноважень, відповідно до вимог норм закону, зазначених вище.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 19.12.2024 у справі № 547/839/23 (провадження № 51-3425км24) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124231575>.

II. ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ

10. Огляд (ст. 237 КПК)

Місцевий суд, з яким погодився суд апеляційної інстанції, визнав обвинуваченого невинуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 240 КК, та виправдав на підставі п. 3 ч. 1 ст. 373 КПК. Суд встановив недопустимість протоколу огляду місця події та похідного від нього доказу – висновку експерта. З протоколу огляду вбачалося, що його складено за наслідками проведеного огляду місця події, а саме ділянки у межах русла річки, з кар'єру якої було виявлено зразки гравійно піщаної суміші для їх подальшого дослідження. Також у ході проведеної слідчої дії було оглянуто виявлений на початку дороги у лісопосадці транспортний засіб КАМАЗ, та проведено вилучення з кузова вищезазначеного автомобіля зразки гравійно піщаної суміші.

Вказану слідчу дію, у ході якої, крім іншого, оглянуто транспортний засіб, який урозумінні ст. 233 КПК є іншим володінням особи, було проведено за участю двох понятих, допитаних під час провадження у суді першої інстанції, про що містяться відповідні підписи у протоколі. Проте під час допиту вищезазначених осіб місцевий суд встановив, що один понятий, хоча і був залучений для проведення огляду, однак перебував на відстані близько 300 м від місця події, а тому моментів відбирання зразків на експертизу не бачив. Також він повідомив, що інших понятих на місці огляду не було. Допитаний судом другий понятий стверджував, що участі у слідчій дії він не брав, понятим його не залучали, а підпис у протоколі огляду йому не належить.

Сторона обвинувачення заперечила правильність визнання протоколу огляду місця події та похідного від нього висновку експерта недопустимим доказом.

Суди дійшли до переконання про недопустимість протоколу огляду місця події внаслідок порушення встановленої процесуальної процедури, передбаченої ч. 7 ст. 223 КПК, з чим погоджується і колегія суддів.

А отже обґрунтованим є рішення про недопустимість висновку експерта, яким було надано експертну оцінку зразкам ґрунту, вилученим у ході слідчої дії, та його неналежність, оскільки, з огляду на надані свідками пояснення, встановити місце відбирання зразків, наданих на експертизу, достовірно неможливо.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 24.02.2021 у справі № 715/26/19 (провадження № 51-5926км20) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213430>.

11. Слідчий експеримент (ст. 240 КПК)

Особу засуджено за ч. 1 ст. 246 КК за те, що вона самовільно вирубала 8 дерев породи «Ялина» (сироростуча), загальною кубомасою 15,84 м куб., завдавши державі матеріальну шкоду в розмірі 49 419 грн.

Сторона захисту стверджувала, що суд безпідставно визнав належним доказом протокол слідчого експерименту, який не відповідає вимогам статей 104, 240 КПК, оскільки не містить докладних даних щодо умов і результатів цієї слідчої дії.

Як убачається із даних протоколу та носія технічного запису, на якому відображено хід проведення слідчого експерименту, особа добровільно і невимушено показала, як вона самовільно зрубала 8 дерев породи «Ялина».

Твердження захисника щодо невідповідності цієї слідчої дії вимогам закону, оскільки під час проведення слідчого експерименту особа не відтворювала сам процес спилювання дерев, є надуманими, оскільки таке відтворення призвело б до іншої незаконної рубки.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 17.06.2021 у справі № 713/2349/18 (провадження № 51-719км21) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97736455>.

12. Підстави проведення експертизи (ст. 242 КПК)

Двох осіб засуджено за ч. 1 ст. 249 КК за те, що вони з використанням заборонених знарядь лову здійснили незаконний вилов риби виду «Тарань» («Плітка») в кількості 1700 штук, загальною вартістю 144 500 грн, обрахованої згідно з Додатком 1 до постанови КМУ № 1209, чим заподіяли істотну шкоду рибному господарству України.

Засуджені стверджували, що суд першої інстанції не врахував, що відповідальність за кримінальне правопорушення, передбачене ст. 249 КК, настає лише за умови заподіяння істотної шкоди діями винної особи, а така шкода може доводитися лише висновком експертизи, а не розрахунком, наданим стороною обвинувачення.

Згідно із п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням.

Пункт 6 ч. 2 ст. 242 КПК не означає, що розмір збитків, завданих кримінальним правопорушенням, може доводитися лише висновком

експерта. Проведення експертизи не вимагається, якщо такий розмір можливо достовірно встановити без спеціальних знань, і для його визначення достатньо загальновідомих та загальнодоступних знань, проведення простих арифметичних розрахунків для оцінки даних, отриманих за допомогою інших джерел доказування.

На підтвердження розміру завданої особами шкоди сторона обвинувачення послалась на розрахунок та лист Інституту рибного господарства НААН України. Згідно з цими документами розрахунок розміру шкоди, заподіяної рибному господарству України внаслідок дій засуджених, здійснено відповідно до такс обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) громадянами України, іноземцями та особами без громадянства цінних видів водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах України, затверджених постановою КМУ № 1209, НМДГ визначався на підставі пункту 5 підрозділу 1 розділу XX Перехідних положень Податкового кодексу України. При цьому було враховано вид водних біоресурсів, кількість (1700 штук), розмір шкоди за 1 екземпляр 5 НМДГ та зроблено висновок, що шкода рибному господарству України, завдана злочином, становить 8500 НМДГ або 144 500 грн, що є істотною шкодою.

Згадані такси є інтегрованим вираженням шкоди, що завдається незаконним видобуванням водних біоресурсів. Ця шкода вирахована для кожного виду біоресурсів і в перерахунку на визначену його кількість. Нормативний акт, яким затверджено ці такси, і самі такси опубліковані і доступні кожній особі. Їх чіткість і доступність дозволяє будь-якій особі передбачати юридичні наслідки незаконного вилову риби, у тому числі і розмір істотної шкоди довкіллю.

Таким чином, розмір заподіяної шкоди було встановлено за допомогою проведення простих арифметичних розрахунків, в основу яких покладені визначені нормативними актами числові вираження та встановлена кількість незаконно виловленої риби.

Сторона захисту не вказала в касаційній скарзі, які обставини, крім тих, на підставі яких були проведені розрахунки і які не вимагали спеціальних знань, вимагали експертного дослідження.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 31.05.2022 у справі № 678/536/21 (провадження № 51-5622км21) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104748400>.

Особу засуджено за ч. 1 ст. 249 КК за те, що вона за допомогою забороненого знаряддя лову у заборонений час (період нересту) виловила рибу видів: «Синець» у кількості 159 шт, «Карась» у кількості 3 шт, «Щука» у кількості 1 шт, чим заподіяла рибогосподарським водним об'єктам України істотну шкоду в розмірі

13 906 грн, яка була визначена відповідно до розрахунків за таксами, затвердженими постановою КМУ № 1209.

Захисник зазначав, що в діях підзахисного не встановлено ознак складу кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 249 КК, оскільки розрахунок обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів водних біоресурсів, є неналежним доказом і не підтверджує заподіяння істотної шкоди, а експертизу для встановлення розміру шкоди довіллю не проведено.

Обов'язкове залучення експерта для проведення експертизи необхідне за наявності двох підстав: по-перше, коли характер об'єктивних обставин, які мають значення для кримінального провадження, неможливо достовірно встановити без залучення особи, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями (що є загальною підставою проведення експертизи у кримінальному провадженні, передбаченою ч. 1 ст. 242 КПК); по-друге, коли мають місце обставини, передбачені ч. 2 цієї статті.

Імперативність вимог п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК щодо призначення експертизи у кожному кримінальному провадженні для визначення розміру збитків, завданих кримінальним правопорушенням, має обмежений характер, оскільки не стосується тих випадків, де предметом злочину є гроші або цінні папери, що мають визначений грошовий еквівалент, а також коли розмір матеріальних збитків (шкоди), заподіяних кримінальним правопорушенням, можливо достовірно встановити без спеціальних знань, коли достатньо загальновідомих та загальнодоступних знань, проведення простих арифметичних розрахунків для оцінки даних, отриманих за допомогою інших, крім експертизи, джерел доказування.

Суд першої інстанції правильно зазначив, що розмір відшкодування шкоди, заподіяної цим кримінальним проступком, можливо достовірно встановити без спеціальних знань, маючи дані щодо виду та кількості риби, і на підставі простих арифметичних розрахунків. При цьому розмір та вага риби не мають значення.

Розрахунок обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів водних біоресурсів, зроблено відповідно до Постанови КМУ № 1209.

Суди попередніх інстанцій перевірили наданий розрахунок і арифметичних помилок у ньому не виявили.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 24.10.2022 у справі № 539/2153/21 (провадження № 51-1831км22) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107023915>.

Особа обвинувачувалася в тому, що вона спільно з особою, стосовно якої закрито кримінальне провадження внаслідок смерті, за допомогою

забороненого знаряддя – рибальської сітки та надувного човна, у невстановлений час виловили рибу, заподіявши шкоду державі на суму 7879, 5 грн, яка згідно з додатком до постанови КМУ від 21.11.2011 року № 1209 є істотною.

У ході судового розгляду провадження було призначено та проведено експертизу у висновках якої було зазначено, що в обсязі наданих на дослідження документів документально та арифметично підтверджується розрахунок збитків на підставі додатку № 1 до постанови КМУ від 21.11.2011 року № 1209 на суму 7879,50 грн, визначення шкоди істотною виходить за межі спеціальних знань експерта-економіста та відноситься до питань права.

Місцевий суд, з яким погодився суд апеляційної інстанції, виправдав цю особу у зв'язку з недоведеністю того, що в її діях є склад кримінального правопорушення.

Прокурор зазначав, що істотна шкода визначена з урахуванням додатка до постанови КМУ від 21.11.2011 року № 1209, та не погодився з посиланнями суду апеляційної інстанції на обов'язковість призначення експертизи, адже, на його думку, для встановлення істотної шкоди у цьому провадженні не потребуються спеціальні знання.

В цьому провадженні істотну шкоду було встановлено з урахуванням додатку до згаданої постанови КМУ, а саме такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення громадянами України, іноземцями та особами без громадянства цінних видів водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах України

Верховний Суд зауважив, що істотна шкода (ч. 1 ст. 249 КК) - поняття оціночне, визначається з урахуванням конкретних обставин справи.

Зважаючи на те, що судами фактичні дані, за якими було встановлено розмір істотної шкоди, зокрема на підставі такс, не були визнані недопустимими доказами, а також беручи до уваги висновок судово-економічної експертизи, яким підтверджено суму збитків, висновки суду про недоведеність об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 249 КК, передчасні.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 11.12.2023 у справі № 182/4973/15-к (провадження № 51-5407км23) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115713224>.

Капітан риболовецького судна дозволив вилов риби «бичок» непромислового розміру загальною вагою 2 444,83 кг, що перевищило дозволену частку риби непромислового розміру, і не повідомив про це в місцевий державний орган рибоохорони, чим заподіяв істотну шкоду рибному господарству України в розмірі 230 960,04 грн.

Місцевий суд, з яким погодився суд апеляційної інстанції, виправдав капітана за ч. 1 ст. 249 КК, посилаючись на відсутність доказів на підтвердження розміру завданої істотної шкоди кримінальним правопорушенням, яка є однією з ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 249 КК.

Прокурор стверджував, що поза увагою судів залишилися наявні у матеріалах справи розрахунки заподіяних рибному господарству України збитків, а також показання іхтіолога про те, яким чином було здійснено розрахунок збитків, а тому є необґрунтованими висновки суду про обов'язковість надання висновку судово-іхтіологічної експертизи.

Частиною 1 ст. 249 КК передбачена кримінальна відповідальність за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, якщо воно заподіяло істотну шкоду. Об'єкт злочину – встановлений порядок раціонального використання, охорони і відтворення риб та інших об'єктів водної фауни як важливої складової частини навколишнього природного середовища. Злочин є закінченим з моменту спричинення істотної шкоди, що є однією з ознак об'єктивної сторони злочину. Визначаючи розмір шкоди, заподіяної водній фауні, слід керуватись спеціальними таксами.

Розрахунок розміру шкоди заподіяної рибному господарству України, внаслідок дій капітана риболовецького судна, у цьому кримінальному провадженні було здійснено згідно з «Методики розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення правил рибальства та охорони водних живих ресурсів», затвердженої наказом Міністерства аграрної політики України та Міністерства навколишнього природного середовища України, а тому з огляду на викладене, висновок суду про обов'язкове визначення розміру шкоди експертним шляхом є передчасним.

Враховуючи наведене, висновок суду про відсутність доказів на підтвердження розміру завданої істотної шкоди кримінальним правопорушенням та, як наслідок, відсутності однієї з ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 249 КК, є необґрунтованим.

Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 08.07.2021 у справі № 310/8332/18 (провадження № 51-4279км20) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98267648>.

Двох осіб засуджено за те, що вони, діючи за попередньою змовою, не маючи спеціального дозволу (лісорубного квитка тощо) на порубку дерев, зрізали 2 дерева породи «Акація біла» та 2 дерева породи «Гледичія», чим завдали державі істотну шкоду на загальну суму 27 876,73 грн, яка встановлена на підставі наданого стороною обвинувачення розрахунку збитків заподіяних лісу та висновку судової економічної експертизи.

Захисник зазначав про відсутність в діях засуджених складу інкримінованого кримінального правопорушення, оскільки наявність істотної шкоди довіллю та її розмір не доведено.

Постановою КМУ №665 затверджено такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу. Дані такси використовуються у разі заподіяння шкоди підприємствами, установами, організаціями та громадянами незаконним вирубуванням та пошкодженням дерев і чагарників до ступеня припинення росту.

Ця постанова дозволяє вирахувати розмір шкоди, використовуючи лише діаметр дерева, у корі біля шийки кореня у сантиметрах та відповідну таксу. Такий розрахунок можливо здійснити без спеціальних знань із використанням загальновідомих та загальнодоступних знань, проведення простих арифметичних розрахунків. Крім того, правильність розрахунків підтверджено висновком судової економічної експертизи.

Отже, наявність істотної шкоди як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони інкримінованого засудженим злочину підтверджено належними доказами.

Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 28.09.2023 у справі № 177/225/21 (провадження № 51-1927км23) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113967452>.

Особа засуджена за ч. 4 ст. 246 КК за те, що вона здійснила незаконну порубку в захисних лісових насадженнях сиро-ростучих дерев породи «Береза» в кількості 69 штук, чим спричинила навколишньому природному середовищу шкоду на загальну суму 508 470,66 грн, що є тяжкими наслідками. Розмір завданої шкоди було встановлено за розрахунками Державної екологічної інспекції.

Сторона захисту стверджувала, що у кримінальному провадженні не було проведено експертизи з метою визначення розміру шкоди, що відповідно до вимог п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК є обов'язковим.

Розмір завданої шкоди було визначено компетентним органом – державною екологічною інспекцією з посиланням на законодавчо встановлені такси, затверджені постановою КМУ «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу».

Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 09.12.2021 у справі № 129/325/17 (провадження № 51-3221км21) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101873580>.

Одну особу засуджено за ч. 4, ст. 246, ч. 2 ст. 186, ч. 1 ст. 342, ч. 2 ст. 345 КК, а другу – за ч. 4, ст. 246, ч. 2 ст. 186, ч. 1 ст. 342 КК, крім іншого, за те, що вони, діючи за попередньою змовою, не маючи спеціального дозволу, який надає право на проведення порубки дерев здійснили незаконну порубку 24 дерев, спричинивши тяжкі наслідки державі на загальну суму 439 582,57 грн, а після

цього ще намагалися заволодіти зрізаними в результаті незаконної порубки 18 колодками лісопродукції породи «дуб», однак були виявлені працівниками правоохоронного органу, яким вчинили опір, у тому числі шляхом заподіяння першою особою легких тілесних ушкоджень правоохоронцю.

У ході розгляду провадження сторона захисту заперечувала правильність розрахунків шкоди, завданої у наслідок злочинних дій, зроблених інженером лісу, а тому прокурор заявив клопотання про призначення у цьому кримінальному провадженні судово-екологічної експертизи.

Засуджені серед іншого стверджували, що їх діях відсутній склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 246 КК, оскільки наявність шкоди, заподіяної незаконною порубкою лісу, та її розмір не доведено належним доказом, яким повинен бути висновок експерта за результатами експертизи щодо визначення розміру відповідної шкоди, проведення якої згідно з п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК є обов'язкове.

За висновком експерта судової інженерно-екологічної експертизи сума збитків, заподіяних докільню внаслідок незаконної порубки 24 дерев породи «дуб» становить 439 582,42 грн, а допитана судом першої інстанції експерт, яка проводила зазначену вище експертизу, підтвердила свій висновок та пояснила, що експертне дослідження нею здійснювалось на підставі матеріалів досудового розслідування, розмір шкоди, завданої незаконною порубкою дерев, визначено нею на підставі такс, затверджених постановою КМУ 665.

Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 22.10.2024 у справі № 682/1893/20 (провадження № 51-1945км24) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122578991>.

III. СУДОВЕ ПРОВАДЖЕННЯ З ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ

13. Право на апеляційне оскарження (ст. 393 КПК)

Ухвалою слідчого судді накладено арешт на риболовне судно з трьома двигунами, тимчасово вилучене під час проведення огляду місця події.

Представник підприємства подав апеляційну скаргу з клопотанням про поновлення строку на апеляційне оскарження цієї ухвали, до якої, крім іншого, долучив копію Суднового білету, у якому зазначено, що власником (судновласником) риболовного судна є фізична особа, а фрахтувальником вказаного плавзасобу – підприємство, яке він представляв.

Апеляційний суд цю апеляційну скаргу повернув як таку, що подана собою, яка не має право подавати апеляційну скаргу на вищезазначене рішення слідчого судді.

Представник підприємства вказував, що суддя суду апеляційної інстанції безпідставно повернув подану апеляційну скаргу, оскільки підприємство, інтереси якого він представляє, є фрахтувальником риболовного судна, а відтак - особою, яка має право оскаржити ухвалу слідчого судді про накладення арешту.

Кримінальним процесуальним законом не встановлено вичерпного переліку осіб суб'єктів права на апеляційне оскарження цієї ухвали, а в п. 10 ст. 393 КПК вказано, що апеляційну скаргу мають право подати інші особи у випадках, передбачених цим Кодексом.

Відповідно до пунктів 25, 26 ст. 3 КПК одним із учасників як кримінального, так і судового провадження є третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт.

У ст. 64-2 КПК визначається зміст і процесуальний статус третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт.

Абзацом 7 ч. 7 ст. 173 КПК передбачається, що, крім підозрюваного, обвинуваченого, ще й треті особи мають право оскаржити судові рішення щодо арешту майна.

Незалежно від використаної законодавчої техніки («третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт», «кожен»), право на апеляційне оскарження, як конституційно гарантована засада судочинства, забезпечує право на звернення до суду вищої інстанції не лише підозрюваному, обвинуваченому, а категорія «інші особи» у розумінні п. 10 ст. 393 КПК охоплює й тих учасників кримінального провадження, прав, свобод чи інтересів яких стосується судові рішення.

За умови, що судові рішення стосується прав, свобод та інтересів особи, остання вправі звернутися до суду вищої інстанції з його оскарженням незалежно від своєї участі у судовому розгляді.

Відповідно до ст. 20 Кодексу торговельного мореплавства України судновласником визнається юридична або фізична особа, яка експлуатує судно від свого імені, незалежно від того, чи є вона власником судна, чи використовує на інших законних підставах. Згідно зі ст. 203 цього Кодексу за договором фрахтування судна на певний час судновласник зобов'язується за обумовлену плату (фрахт) надати судно фрахтувальнику для перевезення пасажирів, вантажів та для інших цілей торговельного мореплавства на певний час.

Суддя суду апеляційної інстанції зазначені положення законів не врахував та не дав жодної оцінки доводам, викладеним в апеляційній скарзі, про те, що підприємство є законним володільцем арештованого судна, а отже рішення слідчого судді стосується його інтересів і підприємство має право його оскаржити.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 03.02.2022 у справі № 502/757/21 (провадження № 51-4524км21) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103132987>.

Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти довілля. Рішення, внесені до ЄДРСР, за 2018–2024 роки / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного кримінального суду департаменту аналітичної та правової роботи; заст. голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, д. ю. н. Н. О. Антонюк. Київ, 2025. – 30 с.

Застереження: видання містить короткий огляд судових рішень Верховного Суду. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 @supremecourt_ua

 t.me/supremecourtua

 x.com/supremecourt_ua

 so.supreme.court.gov.ua